

Ταξιδεύουμε στα μωσαϊκά της Αγιά Σοφιάς, με οδηγό τον Φώτη Κόντογλου ...

Η Αγιά Σοφιά είναι το καύχημα της Ορθοδοξίας, η μάνα απάνω σε όλες τις εκκλησιές.

Για μας τους Έλληνες είναι το κάστρο της ελευθερίας και της θρησκείας μας, παραμυθένια εκκλησιά μαζί και παλάτι.

Το χτίριο το χτίσανε οι αρχιτέκτονες Ανθέμιος και Ισίδωρος, κατά διαταγή του ευσεβεστάτου αυτοκράτορος Ιουστινιανού.

Σήμερα δεν θα μιλήσουμε για το χτίριο, αλλά μονάχα για τα ψηφιδωτά που το στολίζουνε.

Τα πιο πολλά παριστάνουνε κοσμήματα.

Από τις αγιογραφίες οι περισσότερες ήτανε εικόνες του Χριστού, της Παναγίας, των αγγέλων, των αγίων, καθώς και βασιλιάδες και βασίλισσες.

Υποθέσεις (δηλαδή συνθέσεις, όπως λέμε σήμερα) υπήρχανε πολύ λίγες.

Στον τρούλο δεν ζωγραφίστηκε ο Παντοκράτορας, όπως στις κατοπινές εκκλησιές, αλλά ένας μεγάλος σταυρός, στολισμένος με ακριβά πετράδια, μαργαριτάρια και διαμαντόπετρες.

Για τούτο ο ιστορικός Προκόπιος δεν λέγει τίποτα για Παντοκράτορα ή για τους προφήτες που μπαίνουνε ανάμεσα στα παράθυρα του τρούλου, αλλά λέγει “Η οροφή πάσα χρυσώ ακίβδηλω κατείλειπται”.

Απ’ αυτό συμπεραίνουμε πως, όχι μονάχα ο κουμπές, μα κι όλη η σκεπή της εκκλησιάς ήτανε κατάχρυση, χωρίς φιγούρες.

Λένε κάποιοι αρχαιολόγοι πως στον τρούλο είχε παρασταθεί η Ανάληψις, όπως είναι έως σήμερα στην Αγιά Σοφιά της Θεσσαλονίκης και σε κάποιες άλλες παλιές εκκλησιές, δηλαδή ο Χριστός ολόσωμος στη μέση μέσα σε στρογγυλή δόξα που τη σηκώνουνε άγγελοι πετάμενοι, και γύρω, ανάμεσα στα παράθυρα, οι δώδεκα απόστολοι, δύο άγγελοι κ’ η Παναγιά. Αλλά αυτό δεν μπορεί να είναι αλήθεια, επειδή το κάτω μέρος του τρούλου, δηλαδή το “τύμπανον” είναι χαμηλό, κι ανάμεσα στα παράθυρα ο τοίχος είναι κάτι στενές λουρίδες που δεν χωρούνε ζωγραφισμένον άνθρωπο. Ίσως ζωγραφίστηκε ο Παντοκράτορας ύστερ’ από χρόνια, επειδής ο πρώτος τρούλλος έπεσε, και τούτος που υπάρχει λένε πως χτίστηκε από έναν μάστορα αρμένη που τον λέγανε Τιριδάτη.

Ένας Ευρωπαίος που πήγε στην Κωνσταντινούπολη κατά το 1600 γράφει πως η εικόνα του Χριστού Παντοκράτορος υπήρχε στον τρούλλο κ’ ήτανε τόσο μεγάλη, που το ‘να μάτι από τ’ άλλο ήτανε μακριά τρεις πιθαμές. Αν αληθινά υπήρχε Παντοκράτορας κανωμένος με ψηφιά, θα έγινε κατά τα χρόνια των Μακεδόνων αυτοκρατόρων, γιατί υστερώτερα το βυζαντινό βασίλειο ήτανε φτωχό και δεν μπορούσε να κάνει τέτοια ακριβά έργα.

Απάνω στα τέσσερα τρίγωνα που σκεδιάζουνε οι καμάρες όπου στηρίζουνε τον τρούλλο και που ζωγραφίζονται ως τα σήμερα οι τέσσερες Ευαγγελισταί, είχανε παραστήσει με ψηφιά τέσσερα εξαπτέρυγα, με τις δυο φτερούγες ξεδιπλωμένες και τις άλλες τέσσερες μαζεμένες σταυρωτά. Απ’

αυτά τα εξαπτέρυγα φαίνονται σήμερα τα δύο, παρεκτός τα πρόσωπα που είναι σκεπασμένα με σουβά, κ' είναι πολύ μεγάλα, αφού οι κάτω φτερούγες έχουνε μάκρος οχτώ μέτρα.

Το 2009 ήρθε στην επιφάνεια το ένα πρόσωπο, πρόσωπο Αγγέλου.

Όλα τ' άλλα ψηφιδωτά είναι χρισμένα, εξόν από τα κοσμήματα , και κανείς δεν ήξερε τι παριστάνουνε. Μοναχά προ εκατό χρόνια έγινε σεισμός και πέσανε πολλοί σοβάδες μέσα στην Αγιά Σοφιά, κ' οι Ιταλοί αρχιτέκτονες που τη διορθώσανε, δυο αδέρφια Φοσάτι, σαν ρίξανε τα χαλασμένα σουβαντίσματα, βρήκανε από κάτω κάμποσους αγίους και βασιλιάδες ζωγραφισμένους με ψηφιά.

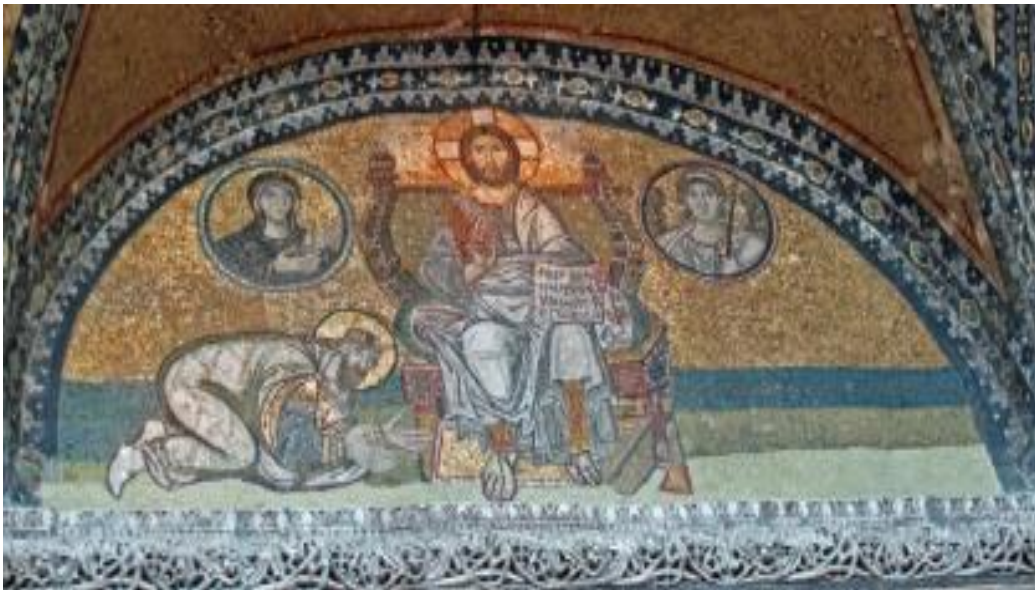
Απ' αυτά τα έργα πήρε κάποια σκέδια ο γερμανός αρχιτέκτονας Σάλζεμπεργκ, που δούλεψε μαζί με τους Φοσάτι. Ένας απ' αυτούς γράφει πως ξεσήκωσε κ' έναν μεγάλον Παντοκράτορα μέσα σε κύκλο, μα το αντίγραφο του χάθηκε. Αυτές οι εικόνες ξαναχριστήκανε πάλι με καινούρια σουβαντίσματα.

Τα σχέδια του Σάλζεμπεργκ τυπωθήκανε, και τότε για πρώτη φορά είδε ο κόσμος τι κρυβότανε κάτω από τον ασβέστη της Αγιά Σοφιάς. Αλλά εκείνον τον καιρό κ' οι τεχνίτες ακόμα δεν πολυνοιώθανε τη βυζαντινή τέχνη κι ο Σάλζεμπεργκ δεν τα αντέγραψε σωστά, αλλά παραμορφωμένα

κατά το καλλιγραφικό και ακαδημαϊκό πνεύμα εκείνου του καιρού, όπως φαίνεται καθαρώτατα αν βάλει κανείς αυτά τα σκέδια κοντά στα ίδια τα μωσαϊκά που ξεσκεπαστήκανε στα χρόνια μας από το Αμερικάνικο Ινστιτούτο των Βυζαντινών Σπουδών.

Αληθινά, αυτά τα ψηφιδωτά, που είχανε γίνει παραμυθένια, τα ξεσκέπασε ο Αμερικάνος αρχαιολόγος Θωμάς Ουίτμορ, που πέθανε τελευταία. Στα 1931 η τουρκική κυβέρνηση συνεννοήθηκε με το Βυζαντινό Ινστιτούτο της Αμερικής, για να βγούνε στο φως τα κρυμμένα μωσαϊκά της Αγιά Σοφιάς. Διευθυντής μπήκε ο Θωμάς Ουίτμορ που είπαμε.

Η δουλειά άρχισε τον ίδιο χρόνο και δεν κόπηκε ως τα 1938. Από το 1931 ως το 1932 εξετάσανε τον νάρθηκα και φωτογράφησανε τους τοίχους όπως ήτανε, με τα παλιά σουβαντίσματα.

Κατά το 1932 ξεσκεπάστηκε η μεγάλη εικόνα που παριστάνει τον Χριστό Παντοκράτορα απάνω στον θρόνο, και στο υποπόδιο του είναι γονατιστός ένας αυτοκράτωρας. Βρίσκεται απάνω από τη μεγάλη πύλη του νάρθηκα, μέσα σε μια καμάρα. Αυτή την εικόνα την είχε, μαζί με άλλες, αντιγράψει ο Σάλζεμπεργκ. Στη μέση είναι ο Χριστός, καθισμένος σε θρόνο πλουμισμένον. Με το δεξί χέρι του ευλογά και με τ' αριστερό βαστά ανοιχτό το Ευαγγέλιο, ακουμπισμένο στο γόνατό του, που γράφει "Ειρήνη υμίν. Εγώ

ειμί το φως του κόσμου” . Το πρόσωπό του είναι σοβαρό κ’ ήμερο, με μικρό μουστάκι με κοντό γένι με μαλλιά που πέφτουνε πίσω από τους ώμους του, όπως σε όλους τους Παντοκράτορες. Τα μάτια του βλέπουνε μπροστά, λίγο κατά τα δεξιά. Τα μηλομάγουλά του είναι ζωηρά, το στόμα του ταπεινό. Τα διπλώματα στο ιμάτιό του είναι σκεδιασμένα με λεπτολογία, σαν να’ ναι ζωγραφισμένα με πινέλο. Τα γυμνά πόδια του πατάνε απάνω στο υποπόδιο.

Χάμω κατά τα δεξιά κείται γονατιστός σε στάση παρακαλεστική ένας αυτοκράτορας γηραλέος, με πλουμισμένο ρούχο και με κορώνα στην κεφαλή του. Η φυσιογνωμία του είναι ανατολίτικη, με μύτη γυριστή και μεγάλη, με μυτερό γένι και μουστάκια πεσμένα. Γύρω στο κεφάλι του έχει στεφάνι σαν τους αγίους, όπως ζωγραφίζανε τότε συχνά τους βασιλιάδες. Φαίνεται πως παριστάνει τον βασιλιά τον Λέοντα τον σοφό που βασίλευσε από τα 886 ως τα 912. Δεξιά και αριστερά του Χριστού είναι ζωγραφισμένα δυο πρόσωπα ως το στήθος μέσα σε στρογγυλές κορνίζες. Δεξιά είναι η Παναγία σε στάση δεήσεως, και αριστερά ο Αρχάγγελος Μιχαήλ, με τα μαλλιά του δεμένα με μια κορδέλα και βαστώντας σκήπτρο. Τα πρόσωπα θυμίζουν κάποιες προσωπογραφίες της αλεξανδρινής τέχνης. Ολη η εικόνα είναι τριγυρισμένη με ένα κόσμημα σε τρεις σειρές.

Κατά το 1933 ξεσκεπάστηκε και καθαρίστηκε άλλη μια μεγάλη εικόνα, που βρίσκεται από πάνω από την πλαγινή πόρτα του νάρθηκα κατά το νοτιοανατολικό μέρος. Στη μέση είναι η Παναγία καθισμένη σε ένα χαμηλό θρόνο κατά το σχήμα της Πλατυτέρας, και κρατά στα γόνατά της το Χριστό παιδί. Το δεξί χέρι της το έχει ακουμπισμένο ελαφρά στον ώμο του Χριστού και το αριστερό είναι απλωμένο στα γόνατά της και κρατά μαντήλι. Από τα δεξιά της Παναγίας στέκεται ο Ιουστινιανός κρατώντας ένα ομοίωμα της εκκλησίας της Αγίας Σοφιάς που το προσφέρει στη Θεοτόκο και αριστερά στέκεται ο Μέγας Κωνσταντίνος κρατώντας ένα ομοίωμα της Κωνσταντινουπόλεως, επειδής αυτός την έχτισε, κατά το τροπάρι του που λέγει “βασιλεύουσα Πόλιν τη χειρί σου παρέθετω”. Κ’ οι δυο βασιλιάδες παριστάνονται χωρίς γένεια και μουστάκια, όπως συνηθίζανε οι Ρωμαίοι κ’ όχι όπως συνηθίζανε στα κατοπινά χρόνια που αφήνανε γένεια και μουστάκια..

Κατά το 1933 ξεσκεπάστηκε και καθαρίστηκε άλλη μια μεγάλη εικόνα, που βρίσκεται από πάνω από την πλαγινή πόρτα του νάρθηκα κατά το νοτιοανατολικό μέρος. Στη μέση είναι η Παναγία καθισμένη σε ένα χαμηλό θρόνο κατά το σχήμα της Πλατυτέρας, και κρατά στα γόνατά της το Χριστό παιδί. Το δεξί χέρι της το έχει ακουμπισμένο ελαφρά στον ώμο του Χριστού και το αριστερό είναι απλωμένο στα γόνατά της και κρατά μαντήλι. Από τα δεξιά της Παναγίας στέκεται ο Ιουστινιανός κρατώντας ένα ομοίωμα της εκκλησίας της Αγίας Σοφιάς που το προσφέρει στη Θεοτόκο και αριστερά στέκεται ο Μέγας Κωνσταντίνος κρατώντας ένα ομοίωμα της Κωνσταντι-

νουπόλεως, επειδή αυτός την έχτισε, κατά το τροπάρι του που λέγει “βασιλεύουσα Πόλιν τη χειρί σου παρέθετω”. Κ’ οι δυο βασιλιάδες παριστάνονται χωρίς γένεια και μουστάκια, όπως συνηθίζανε οι Ρωμαίοι κ’ όχι όπως συνηθίζανε στα κατοπινά χρόνια που αφήνανε γένεια και μουστάκια..

Από τα 1935 ως τα 1938 ήρθανε στο φως ακόμα δυο εικόνες με πολλά πρόσωπα, μαζί με κάμποσα κοσμήματα, στη μεριά που είναι κατά το βασίλεμα. Στη μια εικόνα έχει παραστηθεί ο Χριστός Παντοκράτορας, έχοντας δεξιά τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο τον μονομάχο και αριστερά τη γυναίκα του Ζωή. Ο βασιλιάς κρατά πουγγί, που δείχνει, κατά τα φαινόμενα, τα λεφτά που έδωσε για το στόλισμα της εκκλησίας. Τα πρόσωπα έχουν χαρακτήρα γερόν, σαν της προσωπογραφίες της ελληνικής τέχνης. Η άλλη εικόνα παριστάνει στη μέση την Παναγία, κι από τα δεξιά της τον αυτοκράτορα Ιωάννη Κομνηνό, κι από τ’ αριστερά της την αυτοκρατόρισα Ειρήνη και τον Αλέξη Κομνηνό. Ο Ιωάννης κρατά και αυτός ένα πουγγί γεμάτο φλουριά. Και των τριών τα πρόσωπα είναι δουλεμένα μαστορικά, ξεχωριστά του Αλέξη. Πλάγι σε όλα αυτά τα βασιλικά πρόσωπα είναι γραμμένα τα ονόματά τους με όμορφα γράμματα. Κοντά στον Ιουστινιανό είναι γραμμένο: “Ιουστινιανός ο αοίδιμος βασιλεύς”. Κοντά στην Κωνσταντίνο είναι γραμμένο : “Κωνσταντίνος ο εν αγίοις μέγας βασιλεύς”.

Εκτός απ' αυτές τις εικόνες, ο Ουίτμορ βρήκε και καθάρισε μια εικόνα του Προδρόμου, μian άλλην της Πλατυτέρας, που είναι ίσως η πιο σπουδαία από όσες βρεθήκανε, κ.α. Αλλά, εκτός από τα μεγάλα εξαπτέρυγα που είπαμε, θα βρεθούνε ακόμα πολλά άλλα μωσαϊκά από τους αρχαιολόγους, που συνεχίζουνε αυτή την ιστορική εργασία. Ο Σάλζεμπεργκ γράφει για μίαν άλλη Παναγία με τον Χριστό και για το κεφάλι του Απόστολου Πέτρου, που είναι κρυμμένα κάτω από τον ασβέστη. Κάποιοι άλλοι που πήγανε στην Πόλη προ πολλά χρόνια, έχουνε γράψει ότι είδανε κάποιους Αρχαγγέλους, το άγιο Μανδήλιο, την Ετοιμασία του Θρόνου, κάποιους ιεράρχες, τον προφήτη Ησαΐα και υποθέσεις από τη ζωή του Χριστού. Αυτά τα είδανε σε καιρό που είχανε πέσει οι σουβάδες από σεισμό ή την υγρασία.

Ο Ουίτμορ τύπωσε τρία βιβλία για τα ψηφιδωτά που βρήκε, κ' εκεί μέσα τα ιστορεί καταλεπτώς. Τον καιρό που δούλευα στον Μυστρά, ήρθε και είδε τη δουλειά μου και ήθελε να με πάρει να δουλέψω στην Αγία Σοφιά. Αλλά δεν μπόρεσα να πάγω, επειδής δεν είχα τελειώσει την δουλειά που έκανα στην περίβλεπτο, και έτσι έχασα την ευκαιρία να πάγω στην Πόλη, από όπου θα μπορούσα να φτάσω ως την Τραπεζούντα και ως την Καισαρεία και να βρω τίποτα κειμήλια που είχανε κρυμμένα οι Χριστιανοί που φύγανε από τον τόπο τους.

Κοντά στη δουλειά που γίνεται για τα μωσαϊκά της Αγίας Σοφίας, μαθαίνω πως οι τούρκοι μαζεύουνε και παλιά εικονίσματα από τον Πόντο και από άλλα μέρη της μικράς Ασίας, και πως θα τα εκθέσουνε στον γυναικωνίτη της ίδιας εκκλησίας.

Πηγή : <https://mikraasiapontos.blogspot.com/>